

Іван КИРИЧЕНКО,

orcid.org/0009-0003-2960-7332

заслужений працівник культури України, доцент,

доцент кафедри графічних мистецтв

Національної академії образотворчих мистецтв і архітектури

(Київ, Україна), *ivan.kyrychenko@naoma.edu.ua*

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ З ДИСЦИПЛІНИ «ОФОРТ»

Мета статті полягає у розгляді та аналізі системи навчальних завдань, спрямованих на опанування графічної техніки офорта. Образотворча діяльність, як і будь-яка інша, вимагає певних вмінь. Майстерне володіння технікою офорта, вміння створити естамп в різноманітних манерах сприяє впевненому опануванню студентами образотворчої граматики. Чим вищим є рівень умінь, тим більші чітко у ньому виявляється творчість. Велике значення у творчості має малювання з натури, по пам'яті та за уявою у взаємозв'язку з вивченням закономірностей та засобів гармонізації композиції. Це зумовило потребу поєднувати процеси: засвоєння знань, набуття технічних навиків і формування творчих умінь. Аналіз навчально-творчих робіт студентів показав, що формування творчих умінь на перших курсах навчання основ графічного мистецтва ще не достатньо досліджене. Наукового обґрунтування потребує система взаємопов'язаних завдань з техніки офорта, спрямованих на формування творчих умінь студентів в процесі їх виконання.

Для досягнення поставленої мети було використано такі методи дослідження: теоретичний метод – для вивчення психолого-педагогічної і мистецтвознавчої літератури та визначення стану розробленості досліджуваної проблеми; порівняльний метод – для виявлення особливостей різноманітних манер офорта, що дало змогу розробити навчальні завдання з цієї техніки. Провідним методом дослідження був педагогічний експеримент. Експериментально перевірялась ефективність методики формування творчих умінь студентів для визначення рівня сформованості їх професійної підготовки і майстерності.

Результати дослідження та висновки: наведені теоретичні узагальнення та практичні шляхи формування творчих умінь студентів засобами графічної техніки офорт створюють науково обґрунтовану систему завдань, спрямовану на формування творчих умінь майбутніх художників на засадах образотворчих законів, правил, прийомів і засобів. Послідовне виконання завдань з офорта в межах навчальної програми підготовки художників-графіків зумовлює становлення та розвиток творчих умінь і якостей, які спонукають студентів до постійного творчого пошуку та оволодіння творчими вміннями, результатом чого є створення оригінальних творів мистецтва.

Ключові слова: творчі вміння, офорт, травлений штрих, акватинта, суха голка, система завдань.

Іван KYRYCHENKO,

orcid.org/0009-0003-2960-7332

Honored Worker of Culture of Ukraine, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Graphic Arts

National Academy of Fine Arts and Architecture

(Kyiv, Ukraine) *ivan.kyrychenko@naoma.edu.ua*

DEVELOPING STUDENTS' CREATIVE SKILLS IN THE DISCIPLINE OF «ETCHING»

The purpose of the article is to review and analyse a system of educational tasks aimed at mastering the graphic technique of etching.

Visual arts, like any other field, require certain skills. Mastery of the etching technique and the ability to create prints in various styles help students confidently develop their artistic literacy. The higher the level of skill, the more clearly creativity is expressed. Drawing from life, from memory, and from the imagination, in conjunction with the study of the principles and means of harmonizing composition, plays a significant role in creativity. This necessitates combining the processes of knowledge acquisition, the development of technical skills, and the formation of creative abilities. An analysis of students' educational and creative works has shown that the development of creative skills in the early years of graphic art education has not yet been sufficiently studied. A system of interconnected etching technique assignments aimed at developing students' creative skills during their execution requires scientific justification.

To achieve this goal, the following research methods were used: theoretical method – to study psychological, pedagogical and art history literature and determine the state of development of the problem under study; comparative method – to identify the characteristics of various etching techniques, which made it possible to develop educational tasks for this technique. The leading research method was a pedagogical experiment. The effectiveness of the methodology for developing students' creative skills was experimentally tested to determine the level of their professional training and mastery.

Research results and conclusions: the theoretical generalizations and practical ways of developing students' creative skills using the graphic technique of etching create a scientifically based system of tasks aimed at developing the creative skills of future artists on the basis of the laws, rules, techniques and means of fine art. The consistent completion of etching tasks within the training programmer for graphic artists leads to the formation and development of creative skills and qualities that encourage students to engage in constant creative exploration and mastery of creative skills, resulting in the creation of original works of art.

Key words: creative skills, etching, etched line, aquatint, dry point, system of tasks.

Постановка проблеми. Виховання й освіта нового покоління художників та розвиток образотворчого мистецтва потребують науково обґрунтованої складової змісту й методики навчання. Серед цих проблем однією з найважливіших є наукова розробка питань формування творчих умінь.

Під формуванням творчих умінь в процесі навчання ми розуміємо добір завдань, у цьому випадку з дисципліни «Офорт», у певній послідовності з поступовим їх ускладненням. Саме система завдань спрямована на поетапне набуття знань та умінь з офорта і формування творчих умінь студентів. Термін «система» походить від грецького *systema* – ціле, складене з частин, поєднаних між собою. Системою навчання називають розміщення в певній послідовності знань і практичних навичок, що складають єдине ціле. Послідовне виконання системи завдань дає змогу здобувати вміння та практичні навички, необхідні для більш успішного навчання на старших курсах, а також становлення висококваліфікованого художника-графіка.

Наукове підґрунтя розробки методики навчання необхідне для управління навчально-виховним процесом та вміння керувати образотворчою діяльністю студентів.

Аналіз основних досліджень та публікацій. У процесі розробки навчально-творчих завдань було опрацьовано мистецтвознавчу, психолого-педагогічну, а також методичну літературу, навчальні посібники та програми.

Для розуміння традицій та історії друкованої графіки було проаналізовано дослідження, присвячені українському графічному мистецтву. Насамперед це фундаментальні дослідження О. Лагутенко: «Українська графіка ХХ століття» та «Графiен графіки. Нариси з історії графіки ХХ століття» (Лагутенко, 2011; Лагутенко, 2007).

Концептуальні положення щодо розвитку творчого мислення і природи творчості обґрунтовано в наукових творах В. А. Роменця та А. А. Карпенка. У посібнику «Психологія творчості» В. А. Роменець розглядає ключові питання виявлення творчих здібностей та механізми творчого процесу (Роменець, 2001). А. А. Карпенко в однойменному виданні аналізує шляхи розвитку творчого потенціалу, що є важливим для мистецтва та самореалізації (Карпенко, 2016).

Вагомий внесок у вивчення техніки глибокого друку зробили М. Я. Богомольний і А. В. Чебикін, підготувавши та видавши навчальний посібник «Техніка офорта» (Богомольний, Чебикін, 1978). На сьогодні це єдине в Україні видання, у якому детально розглянуто різноманітні манери офорта:

штриховий офорт, акватинту, м'який ґрунт, резерваж, суху голку, мецо-тинто, пунктир тощо. Зважаючи на інтенсивний розвиток науково-технічного прогресу та наукових технологій, посібник 1978 року потребує актуалізації та оновлення.

У виданні «Техніки авторського друку» В. Є. Христенко розкриває проблеми тиражування творів мистецтва та становлення друкарської графіки як виду мистецтва. Автор докладно розглядає та аналізує друкарські можливості офорта, ксилографії, шовкотрафаретного друку, кольорової ліногравюри (Христенко, 2004).

Мета статті: дослідити манери графічної техніки офорт як основу та джерела створення навчально-творчих завдань, виконання яких забезпечує формування творчих умінь студентів НАОМА.

В основу дослідження було покладено гіпотезу про те, що формування творчих умінь студентів у процесі навчання офорта залежить від наявної системи навчально-пізнавальних і творчо-розвивальних завдань, побудованих за принципом розгорнутої послідовності, реалізація якої забезпечує поетапне формування навчально-репродуктивних і творчо-продуктивних умінь.

Виклад основного матеріалу. Навчальний курс «Офорт» є профільною дисципліною в системі підготовки художників-графіків. Вільне володіння технікою офорта дає можливість художникові успішно втілити власні творчі задуми. Система завдань з офорта побудована за принципом послідовності в опануванні техніки, а також забезпечує формування навчальних і творчо-продуктивних умінь. Студенти мають усвідомити необхідність підпорядкування підготовчих матеріалів – ескізів, начерків, зарисовок та фотографій – специфічним вимогам і можливостям офортного друку. До практичних завдань додаються методичні рекомендації, демонструються зразки класичних творів та кращі студентські роботи з методичного фонду НАОМА

Провідним завданням підготовки майбутнього художника-графіка є формування творчих умінь студентів на початкових етапах навчання (1-2 курси). Саме в цей період закладається фундамент професійних знань і умінь художника-графіка, оскільки творча діяльність є складним та тривалим процесом. У такому контексті система вправ та доцільна послідовність їх реалізації відіграють вирішальну роль у професійному становленні студента.

Кожному етапу навчання студентів притаманні певні педагогічні умови. До них належить: удосконалення змісту навчання з урахуванням навчально-

пізнавальних функцій офорта як навчальної дисципліни та розгортання практичних завдань від простого до складного за їх змістовним і технічним навантаженням. За таких педагогічних умов передбачається забезпечення генетичного, структурного та корелятивного зв'язків.

Генетичний зв'язок забезпечується переходом від одного знання чи вміння до іншого, складнішого за рівнем, а також перетворенням простих умінь на структурно складні. Структурний зв'язок забезпечує взаємодію новоутворених умінь із базовими знаннями, коли художній продукт самоаналізується та самооцінюється з позицій засвоєння образотворчих законів, засобів технічних навиків і прийомів.

Корелятивний зв'язок (безпосередній та опосередкований) виявляється тоді, коли викладач розкриває, а студенти усвідомлюють залежність між окремими завданнями та манерами офорта, виконання яких потребує творчого синтезу знань і умінь. У результаті чого з'являється сукупний грамотно виконаний композиційний продукт образотворчої діяльності, побудований за законами кореляції, тобто з урахуванням оптимального співвідношення та взаємозв'язку образотворчих заходів, прийомів, технік.

Вивчення офорта розпочинається з технічно найпростішої манери офорта – *сухої голки*.

Суха голка є однією з найпоширеніших та найдоступніших манер глибокого друку (Богомольний, Чебикін, 1978). Вона не є складною у виконанні та передбачає широкий вибір матеріалів та інструментів, що робить її доступною та популярною як серед професійних художників-графіків, так і серед митців та аматорів графічного мистецтва.

Об'єктами для виконання завдання можуть бути різноманітні рослини, дерева або їхні частини, овочі чи фрукти. На першому етапі роботи над ескізами доцільно використовувати аналітичні зарисовки, уважно вивчаючи конструктивну будову об'єктів. Ескізом для створення офорта в манері суха голка може слугувати і фотографія, роздрукована за розміром, визначеним автором. Хоча фотографія поступається навчальним можливостям малюнка від руки, її використання не слід повністю відкидати. Перед початком роботи варто проаналізувати творчі роботи майстрів та кращі студентські завдання з цієї теми (Тарахан-Бережа, 1975; Сак, 1964; Київська картинна галерея, 2010). Тільки після цієї підготовки можна переходити до образно-емоційного втілення.

Завдання сприяє не тільки розвитку спостережливості та розуміння світу природи, але й пошуку графічних прийомів для створення художнього

образу. Цей пошук слід починати з виявлення головних елементів об'єкта, його логічної конструкції та структурної побудови, закладеної природою. Художник пізнає (сприймає, вивчає), оцінює (визначає власне ставлення) і створює художній образ – зображення, яке містить особисте ставлення до нього. Враховуючи особливості об'єкту, при гравіруванні на офортній дошці використовують різноманітні графічні прийоми: крапку, лінію, текстуру, світлотінь та інші. Художник самостійно обирає технічні прийоми та засоби виразності, на яких варто акцентувати увагу.

Метод суха голка дозволяє застосовувати для роботи традиційні матеріали – мідь, цинк чи латунь, а також різноманітні пластики, картон, фотоплівку. Для виконання першого завдання офортною дошкою у нас буде слугувати прозорий пластик. Використання пластику як основи, на якій виконують завдання, значно спрощує розуміння створення друкарської форми, тому що він прозорий. Гравірування здійснюється різнопрофільними гострими офортними голками. Саме механічним способом на поверхні створюються крапки, лінії, штрихи – основні характерні засоби виразності манери суха голка.

Для опанування манери офорта *травлений штрих* пропонується виконання завдання «Натюрморт», оскільки ця технікою є основою класичного офорта. Натюрморт – один із провідних об'єктів зображення на початкових етапах вивчення основ образотворчої грамоти. Це завдання невелике за об'ємом, але надзвичайно важливе для розуміння принципів травленого офорту (Богомольний, Чебикін, 1978; Лагутенко, 2016). Призначення навчального натюрморту – бути своєрідною «лабораторією» вивчення офорта, де студент ставить і розв'язує різноманітні професійні задачі, вдосконалює майстерність, формує власний стиль та почерк. Розглядаючи репродукції або оригінали (відбитки) зображень натюрмортів відомих художників, варто звертати увагу на композицію натюрморту, розміщення предметів на площині, тональне вирішення, освітлення. Натюрморти компанують за продуманими викладачами загальними схемами: вертикальною, квадратною чи горизонтальною. Тому студентам легше буде вибрати відповідний формат для навчальної роботи.

При постановці натюрморту бажано використовувати штучне освітлення: воно ефективно підкреслює форми та фактури, створюючи композиційний центр за допомогою світла і тіні.

Отримання зображення з металевих пластин шляхом хімічного травлення рисунка, потребує

послідовного виконання таких технологічних процесів:

1. попередня підготовка металевої дошки для ґрунтування;
2. ґрунтування офортної дошки твердим лаком;
3. перенесення рисунка натюрморту на ґрунт;
4. гравірування зображення на пластині офортною голкою;
5. виготовлення шкали травлення, травлення зображення;
6. друк офорта.

Працюючи на дошці над зображенням у будь-якій манері офорта, слід враховувати дзеркальність зображення, щоб потім отримати відбиток в прямому. Основним інструментом для роботи в техніці травленого штриха є сталеві голки. Рекомендується мати декілька голок різної товщини, щоб створювати тонкі та товсті штрихи. Завдяки різноманітній густоті штрихів, крапок та ліній моделюється форма предметів. Перед студентом постає завдання: створити зображення на площині, використовуючи не тільки закладену в натурі композиційну схему, а і можливості формату, тональних вирішень, лінії горизонту. Необхідно повною мірою задіяти технічні можливості та засоби манери травленого штриха та підпорядкувати їх художньому задуму твору.

Однією з основних манер у вивченні техніки офорт також є *акватинта* (Богомольний, Чебикін, 1978; Христенко, 2004). Акватинта відома ще з часів творчості іспанського живописця і гравера Франсіско-Хосе де Гої (1746-1828). У графічній серії офортів «Капрічос» (близько 80 аркушів) митець поєднав травлений штрих і акватинту.

Важливим етапом опанування акватинти є робота над пейзажем, зокрема міським. Міський пейзаж можна виконувати за мотивами різноманітних історичних та сучасних об'єктах міста. Робота над пейзажем вимагає від художника об'ємно-просторового мислення, знань лінійної та повітряної перспективи. Головне в характеристиці пейзажу – це правильне композиційне вирішення та вибір кращої точки зору.

На відміну від травленого штриха, акватинта дає змогу створювати однорідне тонування великих площин різної інтенсивності – від світлого до чорного. Зазвичай акватинту застосовують із травленим штрихом. Спочатку на дошці створюють рисунок штрихом, який також слугує межею для майбутніх тональних площин. Кількість штрихів може бути різною залежно від задуму автора. Після завершення травлення штриха під акватинту робиться декілька пробних відбитків. Це

необхідно для декількох варіантів ескізів до акватинти, які виконуються за допомогою акварелі в техніці гризайль – монохромного малювання, градаціями одного кольору.

Запилення дошки каніфоллю здійснюється двома способами. Для отримання рівномірного тону використовують акватинтну шафу, у якій пластина покривається пилом рівномірно й достатньо густо. Інший спосіб – ручне запилення подрібненою каніфоллю за допомогою мішечка з марлі або нейлону. Ручний спосіб дає змогу регулювати масштаб і фактуру зернистості поверхні. Також можна застосувати комбінований спосіб запилення дошки каніфоллю. Запилену дошку обережно кладуть на гарячу електричну плиту. Правильно розплавлена каніфоль утворює зернистий ґрунт, крізь який хімічний розчин (кислота чи хлорне залізо) протравлює метал.

Для визначення тривалості перебування пластини в хімічному розчині, як і в техніці травленого штриха, роблять шкалу травлень. Акватинта потребує більш обережного поводження з поверхнею пластини, оскільки тиражність є обмеженою, через поступове руйнування зернистого шару під час друку.

Слід зазначити, що, крім виконання завдань в манерах травленого штриха і акватинти, студенти паралельно працюють над натюрмортом чи пейзажем у манері суха голка. Це дає можливість порівняти і порівняти результати одного й того самого завдання, виконаного в різних манерах офорта.

Висновки. У статті поставлено і розв'язано проблему формування творчих умінь студентів на початкових етапах навчання в НАОМА. Розроблено оновлений зміст та методику поетапного формування навчальних і творчих умінь з офорта за принципом синхронності та взаємопереходу умінь.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці та впровадженні в освітній процес вищого навчального закладу методичних рекомендацій, спрямованих на розвиток творчих здібностей і професійного мислення студентів у межах їхньої фахової підготовки. Застосування методики виконання навчально-творчих завдань та використання адекватних технік і технологій забезпечують оволодіння основами офорта і розвиток творчих умінь студентів. Студент як суб'єкт навчання в умовах навчальної діяльності, побудованої на базі доцільно продуманої системи завдань графічного та композиційного змісту, опановує дві групи умінь: навчально-професійними та творчо-інтелектуальні. Синтезуючись в образотворчу цілісність, ці вміння забезпечують формування високої фахової компетентності художника-графіка, здатного створювати оригінальні продукти творчої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богомольний Н.Я. Чебикін А.В. Техніка офорта : навч. посіб. Київ: Вища школа, 1978. 110 с.: іл.
2. Карпенко Н.А. Психологія творчості : навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 156 с.
3. Лагутенко О.А. Graphen. Графіки. Нариси з історії української графіки. Київ: Грані-Т, 2007. 168 с. :іл.
4. Лагутенко О.А. Українська графіка ХХ століття : навч. посіб. Київ: Грані-Т, 2011.184 с.: іл.
5. Лагутенко О.А. Феномен творчості Андрія Чебикіна: мистецтвознавче дослідження. Київ: Криниця, 2016. 376 с. : іл.
6. Роменець Н.А. Психологія творчості: навч. посіб. Київ: Либідь, 2001. 184с.
7. Офорт: Констянтин Антохін, Генадій Верещагін, Олег Денисенко, Костянтин Калинович, Павло Маков, Роман Романішин, Оксана Стратійчук, Олексій Федоренко: Київська картинна галерея. Київ, 2010. 60 с.: іл.
8. Плещинський Іларіон Миколайович 1892-1961: альбом / автор тексту Л. Сак. Київ: Мистецтво, 1964. 8 с.: 22 іл.
9. Тарахан-Бережа З.П. Шевченко – поет і художник : до проблеми єдності і образотворчого мислення. Київ: Наук. думка, 1985. 185 с.: іл.
10. Христенко В.Є. Техніки авторського друку. Офорт, літографія, дереворит та лінорит, шовкотрафаретний друк: навч. посіб. Харків: Колорит, 2004. 83 с.: іл.

REFERENCES

1. Bohomolnyi N.Ia. Chebykin A.V. (1978) Tekhnika oforta [Etching technique]: navch. posib. Kyiv: Vyshcha shkola. 110 p.: il. [in Ukrainian]
2. Karpenko N.A. (2016) Psykholohiia tvorchosti [Psychology of creativity]: navch. posib. Lviv: LvDUVS. 156 p. [in Ukrainian]
3. Lahutenko O.A. (2007) Graphen. Hrafiiky. Narysy z istorii ukrainskoi hrafiiky [Graphen. Graphs. Essays on the history of Ukrainian graphics]. Kyiv: Hrani-T. 168 p. :il. [in Ukrainian]
4. Lahutenko O.A. (2011) Ukrainska hrafiika XX stolittia [Ukrainian graphics XX century]: navch. posib. Kyiv: Hrani-T. 184 p.:il. [in Ukrainian]
5. Lahutenko O.A. (2016) Fenomen tvorchosti Andriia Chebykina [The Fenomenon of Andriy Chebykin's creativity]: mystetstvoznavche doslidzhennia Kyiv: Krynytsia. 376 p. : il. [in Ukrainian]
6. Romenets N.A. (2004) Psykholohiia tvorchosti [Psychology of creativity]: navch. posib. Kyiv: Lybid. 184p. [in Ukrainian]
7. Ofort: Konstiantyn Antokhin, Henadii Vereshchahin, Oleh Denysenko, Kostiantyn Kalynovych, Pavlo Makov, Roman Romanishyn, Oksana Stratiichuk, Oleksii Fedorenko [Etching: Konstantin Antokhin, Gennady Vereshchagin, Oleg Denysenko, Konstantin Kalinovich, Pavel Makov, Roman Romanishyn, Oksana Stratiychuk, Oleksiy Fedorenko]: Kyivska kartynna halereia. Kyiv. 60 p.: il. [in Ukrainian]
8. Pleshchynskiy Ilarion Mykolaiovych 1892-1961 [Pleshchynsky Ilarion Nikolaevich 1892-1961]: albom / avt teksta L. Sak. Kyiv: Mystetstvo. 8 p.: 22 il. [in Ukrainian]
9. Tarakhan-Bereza Z.P. (1985) Shevchenko-poet i khudozhnyk : do problemy yednosti i obrazotvorchoho myslennia [Shevchenko poet and artist :to the problem of unity and creative thinking. Kyiv: Nauk. Dumka. 185 p.:il. [in Ukrainian]
10. Khrystenko V.Ie. (2004) Tekhniky avtorskoho druku. Ofort, lithografia, derevoryt ta linoryt, shovkotrafaretnyi druk [Autor's printing techniques. Etching, lithography, woodcut and linocut, silkscreen printing]: navch. posib. Kharkiv: Koloryt. 83 p.:il. [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

